
 הנאמר בפסוק זה מעלה **קושי**: בפסוק זה ה' מצהיר שהוא נגלה לאברם באור כשדים וציווה עליו לצאת ולבוא אל ארץ כנען, בעוד לפי בראשית י"א 30 תרח הוא שמחליט לצאת עם משפחתו מאור, ולפי בראשית י"ב 1 ה' פונה אל אברם דווקא בהיותו בחרן. כיצד נסביר את הסתירה בין הכתובים?

 הפתרון: פסוק 7 מגשר בין שתי המסורות (י"א 30, י"ב 1) וקובע שה' אמנם נגלה לאברם וציווה עליו ללכת אל הארץ, אבל ההתגלות הייתה כבר באור ולא בחרן. ושוב, כמו בסיפור הקודם, אברם עונה בספקנות שמעידה על משבר האמונה שלו: "אֲדֹנָי ה', בְּמָה אֲדַע כִּי אִיֶּשְׁתָּה?" - יש לך הוכחה עבורי, שאהיה בטוח שאירש את הארץ? עתה עושה ה' מעשה שיחזק את ביטחונו של אברם בהבטחת הארץ: הוא כורת ברית עם אברם ובכרית זו הוא מתחייב לתת את הארץ לצאצאי אברם.

פסוקים 9-21: הברית בין הבתרים

סוגי בריתות במקרא

ברית היא התחייבות בשבועה.
במקרא יש שני סוגי בריתות:

- 1. ברית ואסאלית** - ברית שבה שני צדדים, צד חלש וצד חזק ממנו. הצד החלש מתחייב להיות נאמן לחזק, והחזק מתחייב להגן על החלש. לדוגמה: ברית סיני.
- 2. ברית הענקה** - ברית שבה מתחייב רק צד אחד, והצד השני אינו מתחייב לדבר. לדוגמה: ברית בין הבתרים.

ביצוע טקס הברית:

לצורך כריתת הברית, אברם צריך להכין את הטקס: "קָחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלֶּשׁ" (פס' 9) - אברם מצטווה לקחת בעלי חיים "משולשים" (בני שלושה חודשים או שלוש שנים): עגלה, עז ואיל. יש לבתרים (לחתוך אותם לשניים) ולהציב את הבתרים זה מול זה: "וַיִּבְתֵּר אֹתָם בֵּתְנָה וַיִּתֵּן אִישׁ-בֶּתְרוֹ לִקְרַאת דָּעָהוּ" (פס' 10). בנוסף לבהמות, אברם מצטווה לקחת שני בעלי כנף, "תֹּר וְגֹזָל", אך לא לבתר אותם אלא להציבם כשהם שלמים ליד הבתרים: "וְאֶת-הַצֶּפֶר לא בָּתַר" (פס' 10). כעת נוצר מעבר, שמשני צדדיו בעלי החיים המבותרים, ובקצהו בעלי הכנף השלמים.

העובר במעבר שבין בעלי החיים הוא הצד המתחייב בברית. הוא מתחייב שאם יפר את השבועה שנשבע, דינו כדין בעל החיים המבותר.

בשלב זה אלוהים, שהוא הצד המתחייב בברית זו, עדיין לא עובר בין הבתרים.

 טקס הברית מעורר **קושי**: מדוע אברם מבתר את בעלי החיים המשולשים, ואת בעלי הכנף אינו מבתר?

פתרונות:

- 1.** בעלי החיים המבותרים מסמלים שלושה דורות של שעבוד במצרים, ובעלי הכנף מסמלים את הדור הרביעי, שיצא מעבדות לחירות.
- 2.** בעלי החיים המבותרים מסמלים את אומות העולם, שדיןן מוות. בעלי הכנף מסמלים את עם ישראל, שישמור תמיד על שלמותו.

פסוק 11: "וַיָּרֶד הָעִיט עַל-הַפְּגָרִים וַיֵּשֶׁב אֹתָם אֲבָרָם" - עיטים (=ציפורים טורפות) עטים על הבתרים ואברם מגרש אותם. נראה שהעיטים מסמלים כוח של רשע, שינסה לגרום להפרת הברית בין ה' לעם ישראל, אבל לא יצליח בכך (כיוון שאברם הצליח לגרש אותם).

פסוק 12: השמש שוקעת ומשתררת חשכה גדולה. תרדמה נופלת על אברם, ומתוך שינה הוא חש בפחד גדול: "וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וַתִּרְדָּמָה נָפְלָה עַל-אֲבָרָם וְהָיָה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נִפְלֶתָ עָלָיו".

פסוקים 13-14 מדגישים שה' הוא אלוהי ההיסטוריה, הוא יוצר את המאורעות ההיסטוריים: ה' מודיע לאברם את העתיד הצפוי לצאצאיו: הם יחיו בארץ זרה ויהיו משועבדים במשך 400 שנה: "גַּר יִהְיֶה זֶרְעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה".

 בפסוק זה קיים **קושי**: איך ייתכן שעבדות בני ישראל תימשך 400 שנה, הרי ידוע ששעבוד ישראל במצרים נמשך רק שלושה דורות?

פתרונות:

1. ניתן להחליף את סדר המילים בפסוק ולקרוא: "גַּר יִהְיֶה זֶרְעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַעֲבָדוּם וְעָנוּ אֹתָם". לפי הנוסח החדש של הפסוק, בני ישראל יחיו מחוץ לארצם במשך 400 שנה (כולל גלויות שונות), וחלק משנים אלה תהיינה שנות עבדות במצרים.

2. כוונת ה' היא שיש לספור 400 שנה מרגע כריתת הברית עם אברם ועד לסיומה של עבדות מצרים.

"וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי" - ה' מודיע שגם המצרים ייענשו בידיו.

 לפנינו **קושי** מוסרי: מדוע צריכים המצרים להיענש, הרי ה' גרם להם לשעבד את בני ישראל?

 פתרון: ה' יעניש את המצרים משום שהתאכזרו לבני ישראל הרבה יותר ממה שהי' התכוון: לא רק שהם שעבדו את בני ישראל, הם גם ביקשו להשמידם.

"וְאַחֲרֵי-כֵן יָצְאוּ בְרֶכֶשׁ גָּדוֹל" - ה' צופה שבני ישראל אמנם יהיו עבדים במצרים אך יצאו ממנה עם רכוש רב.

פסוק 16: "וַיִּדְוֹר רַבִּיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עֹן הָאֱמֹרִי עַד הֵנָּה" - אלוהים קובע שצריך להמתין ארבעה דורות, מפני שעדיין יש סיכוי שהאמורים (הכנענים) החוטאים יחזרו בתשובה. רק לאחר שחטאי האמורים יגיעו לדרגת חומרה כזו שיהיו ראויים לגירוש, רק אז ה' יגרש אותם מהארץ.⁹⁰

 יש הרואים **קושי** בנבואת העונש לאמורים: איך ייתכן שאין לאדם בחירה חופשית, וה' מודיע מראש שבעוד ארבעה דורות הם ייענשו?

פתרונות:

1. יש פרשנים הסבורים שרק אם חטאי האמורים ימשיכו להצטבר, ודור הבנים ימשיך לחטוא כמו דור האבות, רק אז ה' יגרשם מן הארץ.

2. "הכל צפוי והרשות נתונה" - ה' צופה את העתיד לקרות אבל אם האמורים ישנו את דרכם הוא לא יגרשם. בכך ניכר משפט הצדק של ה', שאינו מעניש למרות שהחטא ידוע מראש. רק לאחר שהחטא מתבצע, ה' מעניש.

ניתן ללמוד מהעונש הצפוי לאמורים, שנתנית הארץ היא על-תנאי. כל עם שיושב בארץ ישראל צריך לזכור שזו ארצו של ה' ולהתנהג בהתאם: לא לטמא אותה בחטאים מוסריים ודתיים. גירוש האמורים מהווה אזהרה לעם ישראל: אם תלכו בדרכי האמורים, גם אתם תגורשו מהארץ.

90 לפנינו דגם המספר העולה שלושה וארבעה: שלושה דורות של שעבוד, והדור הרביעי, השונה והמשמעותי שבכולם, הוא דור הגאולה.

פסוקים 17-18: "וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וְעָלְטָה הָיָה וְהָיָה תְנוּרָה עֵשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה" - האש היא סמל האלוהות כאן: הי עובר בין בתרי החיות לסמן את התחייבותו לאברם ולצאצאיו: "לְזַרְעָךָ נָתַתִּי אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְהָר מִצְרַיִם עַד-הַנָּהָר הַגָּדֹל נָהָר-כְּרִת" - גבולות הארץ שמובטחת כאן לצאצאי אברם משתרעת מנהר הנילוס שבמצרים עד נהר הכרת שבמסופוטמיה.

נושאים נוספים לדיון:

1. ברית בין הבתרים במקרא ובמזרח הקדום:

ברית מסוג זה הייתה ידועה ומקובלת במזרח הקדום כולו. נמצאו הסכמים רבים שנחתמו בטקס ברית בין בתרים. למשל: בתעודה שהתגלתה במארי שבמסופוטמיה וזמנה המאה ה-18 לפנה"ס מסופר על כריתת ברית באמצעות ביתור עֵזר (=חמור צעיר). בתעודה אחרת מסופר על כריתת ברית בין מלך אשור למלך הכפוף לו, מתעאל, ובו מאיים מלך אשור: "כאשר יינזר העגל הזה, כך יינזרו מתעאל ובניו המפרים את הברית." גם במקרא נמצאה עדות לקיומו של טקס דומה: בירמיהו ל"ד מסופר שבעת המצור על ירושלים התחייבו בני העם לשחרר את עבדיהם לחופשי. הם עברו בין בתרי עגל לסמן את התחייבותם. אחר כך התחרטו והשיבו את עבדיהם. ירמיהו מאיים בעונש על "הַאֲנָשִׁים... אֲשֶׁר לֹא הִקִּימוּ אֶת דְּבַר הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִפְנֵי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְשָׁנִים וַיַּעֲבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו" (פס' 18).

2. בין שני חלקי הפרק (1-6, 7-21) ניתן למצוא קווי דמיון:

- א. שני החלקים פותחים בפניית אלוהים לאברם. פנייה זו כוללת בעיקר דברי עידוד (פס' 1, 7).
- ב. בשני החלקים, בעקבות פניית ה', אברם מגיב לדברי אלוהים, ודבריו משקפים ספקנות בהבטחת ה' (פס' 2-3, 8).
- ג. בשני החלקים, לאחר שאברם מביע ספק, מופיעה תגובת אלוהים (פס' 4, 9).
- ד. בשני החלקים, לאחר תגובת אלוהים, מופיעות פעולות או הבטחות (פס' 5, 10-18).
- ה. שני החלקים מסתיימים בהבטחה הנוגעת לצאצאי אברם. המילה "לזרעך" באה בסיומו של כל חלק (פס' 5, 19-21).

3. בין פסוקים 4, 7 יש קשר של דמיון רעיוני ולשוני:

הקשר הרעיוני הוא: בשני הפסוקים מבטיח ה' הבטחה לאברם. בפס' 4 הוא מבטיח שבנו יירש אותו ובפס' 7 הוא מצהיר שהוא ייתן לאברם את הארץ, כפי שהבטיח.

הקשר הלשוני הוא: בשתי ההבטחות מופיעים השורשים י-ר-ש, י-צ-א: פסוק 4: "לֹא יִרְשֶׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ, הוּא יִרְשֶׁךָ." פסוק 7: "אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ."

4. זהו סיפור אטיולוגי:

הוא מסביר מדוע ה' לא הוציא את בני ישראל ממצרים מיד עם תחילת עבדותם ומדוע לא הביא אותם מיד לארץ ישראל. התשובה היא: כי תושבי הארץ, הכנענים, עדיין לא חטאו במידה מספקת כדי שיגורשו.

סיכום בנקודות: בראשית ט"ו

- פס' 1-6: **הבטחת בן והבטחת ריבוי צאצאים לאברם.** אברם מתחיל לפקפק בהבטחות ה'. הוא אינו מעוניין בעוד כסף ורכוש אלא בצאצאים. ה' מבטיח לו: 1. יורש 2. צאצאיו יתרבו ככוכבי השמיים. לאחר שהביט בשמים ושמע את הבטחת ה', אברם שוב מאמין בה' ובהבטחותיו.
- פס' 7-21: **הבטחת הארץ לצאצאי אברם.** ה' פותח באזכור הבטחת הארץ לאברם. אברם מביע ספקנות ומבקש הוכחה לקיום ההבטחה. ה' מורה לו לערוך טקס ברית בין בתרים. אברם עושה כדבריו: מבתר ענלה, עז ואיל ועורך את חלקיהם זה מול זה. שני בעלי כנף אינם מבוטרים. ה' עובר בין הבתרים ומסמל בכך את התחייבותו לתת לצאצאי אברם את ארץ כנען. כמו כן ה' צופה את עבדות ישראל במצרים ואת בואם של בני ישראל לארץ בדור הרביעי.

שאלות:

- קראו בראשית, ט"ו, 1-7.
 - קראו פסוקים 4-1.

בתעודה מהעיר הקדומה נזוי נאמר כי מי שהיה חשוד בנים היה מאמץ לו עבד ליורש, בתנאי שעבד זה ישרת אותו בחייו ויספוד לו לאחר מותו.

הסבירו כיצד ניתן לראות מנהג דומה בפסוקים 4-1.
- "[...] ויחשבה לו צדקה" (פסוק 6).

ניתן לפרש שהמילה "לו" מתייחסת לאברהם, וניתן לפרש שהיא מתייחסת לה'.

 - מה נחשב לצדקה, לפי כל אחד מפירושים אלה?
 - מהי הבעיה התיאולוגית (=דתית, אמונית) המתעוררת אם מייחסים את המילה "לו" לה'?
- מה הן שתי ההבטחות שה' מבטיח לאברם בפסוקים 4, 17?
 - בשתי ההבטחות משתמש הכתוב באותו שורש.
 - מהו השורש המשותף, וכיצד הוא קושר בין שתי ההבטחות?
- קראו גם פסוק 16.

יש הטוענים כי בפסוק 16 באה לידי ביטוי אחת מתכונותיו של ה': הוא נוהג בצדק גם עם עמים זרים (ולא רק עם ישראל).

הסבירו טענה זו על-פי פסוק 16.

2. קראו בראשית, ט"ו, 6-21.

א. בפסוק 8 מביע אברם ספקנות בהבטחת אלוהים.
קראו פסוקים 8, 13 ואת דברי חז"ל על פסוק 8:

כיוון שאמר לו הקב"ה "לתת לך את הארץ הזאת לרשתה", הרהר בליבו ואמר: "כיצד אירשנה?!" ולא האמין לדבריו של הקב"ה אלא אמר: "במה אדע כי אירשנה", מלמד שקרא תיגר. השיבו הקב"ה: "ידע תדע" ונגזר על בניו להשתעבד.

(1) מה הקשר בין פס' 8 לפסוק 13, לדעת חז"ל?
(2) הביאו מלשון הפסוקים 8, 13 ביסוס לדעת חז"ל.

ב. קראו פסוק 16 בקטע שלפניכם.
פסוק זה מעורר לכאורה בעיה תיאולוגית (=אמונית) בנוגע לבחירה החופשית.
הסבירו את הבעיה.

ג. קראו פסוקים 8-18; ירמיה, ל"ד, 17-20.
בשני הכתובים מסופר על ברית שבה אחד הצדדים מתחייב כלפי הצד השני.
(1) מי מתחייב למי בברית בבראשית, ט"ו, ומי מתחייב למי בברית שבירמיה, ל"ד?
(2) מהו המעשה הסמלי המבטא את הברית בשני המקורות?

ד. (1) קראו פסוק 6 ופסוק 8. בין שני הפסוקים קיים ניגוד.
הסבירו את הניגוד בין שני הפסוקים.
(2) ר' עובדיה ספורנו מפרש: "במה אדעי - כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש [לְקַשֵּׁת]".
כיצד ספורנו מסביר את הניגוד שבין שני הפסוקים, שתיארתם בסעיף (1)?

בראשית ט"ז: נישואי אברם להגר והולדת ישמעאל

כזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחתי:
 ויאמר לה מלאך יהוה שוכי אלי-גברתיך והתעני תחת ידיה:
 ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את-זרעך ולא יספר
 מרב: ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת
 שמו ישמעאל כי-שמע יהוה אל-עניך: והוא יהיה פרא
 ארס וידו בכל ויד כל בו ועל-פני כל-אחיו ישכון: ותקרא
 שם-יהוה הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם
 ראיתי אחרי ראי: על-כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה
 בן-קדש ובין כרד: ותלך הגר לאברם בן וקרא אברם שם
 בןו אשר-ילדה הגר ישמעאל: ואברם בן-שנים שנה ושיש
 יד שנים בלדת-הגר את-ישמעאל לאברם:
 ויהי א

ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה יג
 : שפחה מצרית ושמה הגר: ותאמר שרי אל-אברם הנה-נא
 עשרני יהוה מלדת בא-נא אל-שפחתי אולי אבנה מבונה
 וישמע אברם לקול שרי: ותקח שרי אשת אברם את-הגר
 המצרית שפחתה מקיץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען
 ותתן אתה לאברם אישה לו לאשה: ויבא אל-הגר ותהר
 ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה: ותאמר שרי אל-
 אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי
 הרתה ואקל בעיניה וישפט יהוה ביני וביניך: ויאמר אברם
 אל-שרי הנה שפחתך בורך עשיר-לך הטיב בעיניך ותענה
 שרי ותברח מפניה: ומצאה מלאך יהוה על-עין המים
 במדבר על-העין בדרך שור: ויאמר הגר שפחת שרי אר

אבנה ממנה - הבן שהיא תלד ייחשב לבני.
 ותקל גברתה בעיניה - הגר זלזלה בשרי.
 חמסי עליך - אני כועסת עליך.
 עין המים - מעיין.

אי מזה - מאיפה.

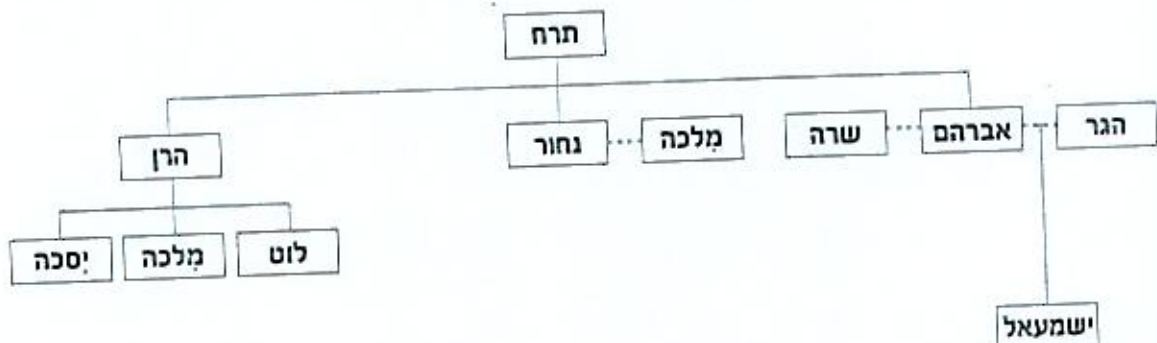
עניך - סבלך, מצוקתך.

אל ראי - האל שרואה אותי.

הגם הלם - האם גם פה?

בראשית: אבות

משפחת האבות

למרות שהי הבטיח לאברם (בפרק ט"ז פסוק 4): "אשר יצא ממעיך - הוא ייךשך", לשרי ולאברם עדיין אין ילדים.
 כיוון שעברו כבר עשר שנים מיום הגעתם לארץ כנען, אברם ושרי מחפשים דרך כלשהי להביא יורש לעולם.
 אמנם הם מאמינים בהי ובהבטחותיו ועל כן חיכו עד עכשיו, אך הם מחפשים דרך לזרז את קיום ההבטחה.

פסוק 1 מהווה אקספוזיציה (פתיחה) לסיפור: "ושרי אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית ושמה הגר" -
 באקספוזיציה נכלל מידע ראשוני על הדמויות בסיפור ועל הרקע להתרחשות. בפסוק 1 מופיעים שרי, אברם

והגר (הדמויות הראשיות בסיפור) ומפורטים נתוני רקע (שרי היא אשת אברם, היא עקרה), הסיבה להמשך הסיפור (שרי עקרה) ורמז למה שיקרה בהמשך (לשרי העקרה יש שפחה מצרית ובאמצעותה תיפתר בעיית העקרות). רמז נוסף למה שיקרה בסיפור מצוי בסדר המלים בפסוק: המלה הראשונה היא "שרי" והאחרונה היא "הגר". אברם נזכר באמצע הפסוק. בכך רומז המספר כבר בפתיחה לסיפור, שלפנינו סיפור מאבק ויריבות בין שתי הנשים, ואברם נלכד בה שלא ביוזמתו.

פסוק 2: שרי מחליטה למצוא פתרון לבעיית עקרותה. היא פונה אל אברם: **"הנה נא עֲצֹנִי יְהוָה מַלְדָּת. בֹּא נָא אֵל שְׁפָחָתִי - אִוְלִי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה!"** הפיתרון ששרי מציעה: נתינת שפחתה לאברם.

בימי קדם, עקרותה של אישה הביאה לירידת מעמדה מבחינה חברתית. על כן שרי חייבת למצוא פתרון לבעייתתה. היא מגיעה למסקנה שאפשר להגשים את הבטחת ה' לאברם בדרך אחרת: הצאצא אכן יהיה בנו של אברם, אך לא שרי היא שתלד אותו.

מדברי שרי אנו למדים על תפיסות ואמונות הנוגעות לפירון ולילודה בימי המקרא: עקרות או פירון נחשבו כתלויים ברצונו של אלוהים⁹¹. עקרות הייתה עונש מאלוהים לאישה. לכן שרי אומרת: ה' עוצר אותי מללדת.

את המשפט **"אִוְלִי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה..."** ניתן להסביר בשתי דרכים:

1. הבן שיוולד מנישואי אברם והגר ייחשב לבנה של שרי.

2. יש האומרים שכאן נרמזת אמונה עממית: אישה הרה בבית יכולה "להדביק נשים אחרות" וגם הן תהיינה.

מלשון הסיפור נראה ששרי מקריבה קורבן גדול כשהיא יוזמת את נישואי בעלה לאישה נוספת. אבל מתברר שזה היה נהג שכיח במזרח הקדום. מתעודות שנתגלו במסופוטמיה עולה שכבר בחוזה הנישואין היו בני הווג מסכימים שאם האישה לא תלד לבעלה ילדים היא חייבת להביא לו אישה אחרת שתלד במקומה, למשל:

צוביתו בת אמת-עשתורת ניתנה למלכירם בן עבד-עוז לאשה. אם צוביתו לא תהרה ולא תלד, היא תקח אמה ותשלם אותה במקומה. ילדי האמה ייחשבו ילדיה... אם היא תשנא אותה, תוכל (צוביתו) למכרה⁹².

מכאן שהמעשה של שרי היה מקובל בזמנה, היא לא עשתה מעשה חריג. **"וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שְׂרָיָה" - אברם מסכים להצעתה של שרי.**

פסוק 3: **"וַתִּקַּח שְׂרָיָה אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת הָגָר הַמִּצְרִית שְׁפָחָתָה... וַתֵּתֶן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁה לֹא לְאִשָּׁה" -** הכינויים לדמויות השונות בפסוק זה רומזים לקושי הגדול של שרי לעשות את המעשה שעשתה: שרי מכונה **"אֵשֶׁת אַבְרָם"** ואברם מכונה **"אִישָׁה"** (=האיש שלה, בעלה). כינויי השייכות שלהם זה לזה מעידים על הקושי הרגשי שיש בנישואי אברם להגר. הגר מכונה **"שְׁפָחָתָה"**, ומצד אחד זה מעיד על מעמדה הנמוך בבית אדוניה (לא שואלים לרצונה!), אך היא ניתנת לאברם לאישה, כלומר מדובר בנישואים לכל דבר.

פסוקים 4-6: הגר נכנסת להריון. הריונה גורם לה להקל בכבודה של שרי: **"וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וַתִּקַּל גְּבֻרָתָה בְּעֵינֶיהָ" -** הגר הקלה בכבודה של שרי (**"וַתִּקַּל"** משורש ק-ל-ל במשמעות קל, ההפך מכבד). שרי נפגעת מיחסה של הגר ורואה באברם אשם בדבר: **"חֲמִסִּי עָלֶיהָ. אֲנִי נָתַתִּי שְׁפָחָתִי בְּחִיקָה וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וְאֵקַל בְּעֵינֶיהָ וְשָׂפָט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיהָ"** (פס' 5) - אני מקווה שאלוהים ישפוט אותך (ויעניש אותך) על שאפשרת להגר לזלזל בי.

⁹¹ באופן דומה, בבראשית כ"ה, עקב עקרותה של רבקה יצחק מתפלל לה' ונאמר "ויועֲתֶר לוֹ ה'". עקרותה של רבקה מסתיימת עם החלטת ה' להיענות לתפילתו של יצחק.

⁹² ראו ב"נושאים נוספים לדיון" בעמ' 268.

אברם מנסה לשכך את כעסה של שרי בהפנינו אדישות כלפי הגר: "הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך" (פס' 6). הכינוי "שפחתך" מעיד על הניתוק הרגשי של אברם מהגר. ואמנם שרי לא מאחרת להתנקם בהגר: "ותענה שרי ותבנה מפניה" - התעללותה של שרי כה קשה להגר עד שהיא מעדיפה לפרוץ למדבר ולהסתכן במוות בצמא מאשר להישאר בבית גבירתה.

פסוקים 7-12: שיחת הגר והמלאך

הגר בורחת אל המדבר ונראה שהתכוונה להגיע למצרים. היא עוצרת ליד מעיין ושם מוצא אותה מלאך ה': "ויאמר הגר שפחת שרי אי-מזה זאת ואנה תלכי?" (פס' 8).

בשאלתו של המלאך טמון קושי: מדוע שואל המלאך את הגר מאין באה ולאן היא מתכוונת להגיע, הרי הוא מלאך אלוהים ויודע את התשובות לשאלותיו?

פתרון: אלה שאלות רטוריות. המלאך יודע את התשובה לשאלותיו אך הוא מבקש לפתוח בשיחה, לשמוע את דבריה של הגר וגם לרמוז לה שהיא שפחת שרי ועליה לשוב לבית אדוניה.

הגר מספרת לו על קשייה ומלאך ה' מעודד אותה לשוב לבית אדוניה, כי גמולה יהיה רב:

1. היא תבורך בצאצאים רבים: "הרבה ארבה את-זרעך ולא יספר מרב" (פס' 10)

2. היא תלד בן, שמו יהיה ישמעאל: "הנך הנה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי-שמע יהנה אל-עניך" (פס' 11).

סצנת הדפוס של הבשורה

סיפורי המקרא בנויים לעיתים על פי מבנה קבוע, שיש לו מספר שלבים. השלבים חוזרים בסדר ידוע מראש בכל סיפור שמשתייך לסוג זה, והמבנה הקבוע נקרא במחקר "סצנת דפוס".

פנייתו של מלאך ה' להגר מנוסחת על פי המקובל בסיפורי המקרא בעת בשורה על הולדתו העתידית של בן. הבשורה מנוסחת בדרך כלל כרצף של חמישה יסודות:

1. פנייה אל האישה והכרזה על הריונה - "הנך הנה".

2. קביעה שמהריון זה יוולד בן - "וילדת בן".

3. קביעת שמו של הבן - "וקראת שמו ישמעאל".

4. נימוק לקביעת השם - "כי-שמע יהנה אל-עניך".

5. הכרזה על יעוד הנוולד - "הוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל-פני כל-אחיו ישכון".

את ההכרזה על יעוד הנוולד אפשר להבין בשתי דרכים, לחיוב ולשלילה:

הפסוק	משמעות חיובית	משמעות שלילית
הוא יהיה פרא אדם	הפרא הוא חמור-בר, שחי בחופשיות בטבע. בדומה לכך, ישמעאל יהיה חיי חופש, לעולם לא ישועבד לאדם אחר.	ישמעאל יהיה אדם פרוע ואלים.
ידו בכל ויד כל בו	הוא יעסוק בתחומים רבים, ויהיה לו שפע כלכלי.	הוא יריב עם כולם ויהיה מעורב במעשי אלימות שונים.
ועל-פני כל-אחיו ישכון	הוא יהיה ראש ומנהיג למשפחתו.	הוא ישתלט על אחיו בכוח הזרוע.

92 לפינו מדרש שם. ישמעאל = שמע האל (הי יודע שהגר סובלת מעינויה של שרי ויפצה אותה על כך).

יש המחלקים את נוסחת הבשורה לשבעה חלקים. לדעתם, חלוקה זו מסמלת את שלמות הברכה לישמעאל (7 כמספר טיפולוגי):

1. "הַנֶּזֶד הָכָה וְיִלְדֵת בּוֹ".
2. "וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמַעֲאֵל".
3. "כִּי-שָׁמַע יְהוָה אֶל-עֲנִידוֹ".
4. "הוּא יְהִי כְּרָא אָדָם".
5. "יָדוּ בְכָל".
6. "וְיָד כָּל בּוֹ".
7. "וְעַל-פְּנֵי כָל-אַחֵיו יִשְׁכֹּן".

קושי: בדבריו של המלאך אל הגר חוזר שלוש פעמים המשפט "וַיֹּאמֶר לָהּ מֵלֶאךָ יְהוָה" (פס' 9,10,11). מדוע חוזר המשפט שלוש פעמים רצופות? הרי הגר אינה קוטעת את רצף דבריו של המלאך?

פתרון: נראה שמשפט זה מופיע כאשר משתנה הנושא או כשהשומע אינו מגיב לדברים שנאמרים לו:

1. בפס' 9 המלאך מצווה על הגר לשוב ולהתענות בבית גבירתה. הגר אינה עונה למלאך.
2. בפס' 10 המלאך מבטיח להגר, שהי ירבה את זרעה. גם הבטחה זו נענית בשתיקה, אולי כיוון שהגר מפקפקת בהתקיימותה של הבטחה זו בעתיד הרחוק.
3. בפס' 11 המלאך מבטיח להגר פיצוי על סבלה בעתיד הקרוב: היא תלד בן שייקרא "ישמעאל", כיוון ששמעאלוהים את בכייה וראה את סבלה.

פסוקים 13-14: "וַתִּקְרָא שֵׁם-יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ: אֵתָה אֶל כָּאִי, כִּי אָמְרָה: הֲגַם הָלַם נָאִיתִי אַחֲרַי רֵאִי!" הגר קוראת לאלוהים שהתגלה אליה במדבר "אל כָּאִי", כלומר האל שרואה אותי. היא נדהמת ממידת השגחתו של אלוהים: האם גם כאן (=הלום), במדבר, אלוהים רואה אותי ומשגיח עלי? על כן היא קוראת למקום ההתגלות "כָּאִי" לחי רֵאִי, כלומר זוהי הבאר שהאלוהים הרואה והמשגיח ראה את האדם החי, את הגר. הערתו של הסופר "הִנֵּה בֵּין-קִדְשׁ וּבֵין כְּבֹד" (פס' 14) מוכיחה שלפנינו סיפור אטיולוגי, שבא להסביר את שמה של הבאר המדברית.

בפסוקים אלה חוזר השורש המנחה ר-א-ה ארבע פעמים. הוא מדגיש את החוויה הגדולה שעברה על הגר במדבר, באמצעות הראייה. מצד אחד הי' רואה אותה ("אל רֵאִי") ומצד שני, היא זוכה לראות את מלאך הי' ("ראיתִי").

בפסוקים 15-16: מתברר, שהגר עשתה כפי שציווה המלאך, שבה אל בית אדוניה וילדה לאברם את ישמעאל. אברם היה בן 86 שנה בלידת ישמעאל.

נושאים נוספים לדיון:

1. מעמדה של השפחה:

דמותה של הגר משקפת את מצבן של שפחות (=אמהות) בתקופת המקרא. מעמדה של השפחה בבית אדוניה היה מעמד של רכוש: כששרי ואברם דנים בתוכניותיהם להוליד ילד מהגר, הגר עצמה אינה שותפה בתכנון למרות שהדברים נוגעים לה באופן ישיר. גם בהמשך, כשהיא הרה לאברם, אברם מביע אדישות לגורלה ומאפשר לשרי לענותה: "הִנֵּה שִׁפְחָתָהּ בִּינֶדָה עָשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ" (פס' 6). אין לה זכויות או אפשרות להתגונן מפני התעללות או ניצול מצד האדון ואשתו, מפני שרצונה לא היה גורם בעל חשיבות בחיי האדון ומשפחתו.